

ПЕРСПЕКТИВИ І МЕХАНІЗМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ДЕПРЕСИВНИХ ТЕРИТОРІЙ

PROSPECTS AND MECHANISMS OF AGRICULTURAL SECTOR DEPRESSED AREAS INVESTMENT

Юлія ХВЕСИК,
доктор економічних наук,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Yuliya KHVESYK,
Doctor of Economics,
Taras Shevchenko National
University of Kyiv

Тривалий період у національній економіці спостерігалась низька інвестиційна активність щодо розбудови аграрного сектора у зв'язку з наявністю численних інституціональних обмежень та адміністративних перешкод, що стало наслідком недосконалих ринкових трансформацій у сфері земельних відносин та переробки сільськогосподарської сировини. Спостерігаються поодинокі випадки створення потужних центрів інвестування проектів розвитку агропромислового виробництва в окремих регіонах, але вони не завжди супроводжуються дотриманням природоохоронного законодавства та не враховують інтереси населення сільських територій. Незважаючи на потужний доробок вітчизняної економічної науки щодо розширення спектра механізмів інвестиційного забезпечення відтворення окремих сегментів аграрного сектора [1-8], поглиблення потребують дослідження щодо розкриття змісту й основних суперечностей інституціональних передумов інвестиційного забезпечення підприємств аграрної сфери в умовах масштабних ринкових трансформацій і системної, циклічної та структурної кризи в національному господарстві.

Отже, виникає необхідність у поглибленні теоретичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення інституціональних передумов інвестиційного забезпечення аграрної сфери окремих територій, у першу чергу депресивних. Метою даної статті є виявлення перспектив та розробка механізмів нарощення інвестиційного забезпечення аграрної сфери депресивних територій.

Депресивність стала однією з прикметних рис соціально-економічного піднесення окремих територій. Одна з глибинних причин регіональної депресії полягає в обраній схемі господарського розвитку цих територій, що проявляється у відсутності комплексного та збалансованого розвитку адміністративно-територіальних утворень різного таксономічного рівня. Особливою складністю відзначається проблема подолання депресивності сільських територій. Це зумовлено тим, що тривалий період розвитку сільських територій пов'язувався з розвитком аграрної сфери, що залишало «поза кадром» інші сфери господарської діяльності, які при відповідному інституціональному забезпеченні дали б значний поштовх розвитку сільської місцевості. Аграрна сфера найбільш постраждала від не завжди продуманої довготривалої ринкової трансформації національного господарства, що значною мірою вплинуло на структурні зрушення в регіональних агропромислових комплексах.

Даний сегмент національного господарства є важливим міжгалузевим утворенням, яке забезпечує продовольчу безпеку держави, створює сировинну базу для розвитку інших галузей матеріального виробництва та виступає стабілізуючою ланкою в умовах масштабних ринкових трансформацій. В умовах української дійсності це ще більш яскраво проявляється,

оскільки сільськогосподарське виробництво завжди виступало іманентною складовою соціально-економічного розвитку нашої країни в умовах різних суспільно-економічних формацій та виражало глибинну сутність ментальності та етнокультурної ідентичності українського народу.

Незважаючи на позитивні зрушення в динаміці виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств, в останні роки так і не було досягнуто показників 1990. Це пов'язано з втратою окремими адміністративними районами традиційної спеціалізації, у першу чергу щодо вирощування льону, картоплі, хмелю та інших культур, а також зі значним скороченням поголів'я великої рогатої худоби та свиней, демонстрацією значної кількості комплексних сільськогосподарських підприємств. Відсутність чітких пріоритетів в аграрній політиці держави послабила мотиваційні важелі в діяльності працівників аграрної сфери щодо підвищення продуктивності праці та комплексного використання агротехнічного й земельно-ресурсного потенціалу.

За роки ринкових перетворень в аграрному секторі відбулися й значні зміни, а в деяких випадках і деформації в інституціональній структурі агроформувань. На заміну колгоспам та радгоспам, а пізніше і колективним сільськогосподарським підприємствам прийшли підприємницькі структури корпоративного типу, сільськогосподарські виробничі кооперативи, товариства та приватно-орендні підприємства.

Занепокоєння викликає нарощення потужностей щодо виробництва окремих сільськогосподарських культур у підприємницьких структурах корпоративного типу (агрохолдингах), що породжує посилення енергетичної спрямованості вітчизняного сільськогосподарського виробництва, позбавляє ресурсних можливостей дрібнотоварних виробників, культивує збільшення масштабів безробіття у сільській місцевості, призводить до еколого-деструктивних процесів у сільськогосподарському землекористуванні. У більшості регіонів недостатньо активно підтримується розвиток фермерства та особистих селянських господарств як передумови формування середнього класу на селі та розбудови соціальної інфраструктури села.

Переведення аграрного сектора на інноваційну основу залежить від обсягів та джерел інвестиційного забезпечення реалізації підприємницьких проектів як щодо модернізації техніко-технологічної бази, так і щодо налагодження випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції продовольства. Існують різноманітні підходи щодо рівня інвестиційної привабливості вітчизняного агропромислового виробництва, що є однією з основних передумов нарощення обсягів інвестування в аграрній сфері. Одна група вчених говорить про низьку привабливість сільськогосподарського виробництва нашої країни у зв'язку зі складним фінансовим становищем більшості сільськогосподарських виробників

У статті розкриваються причини депресивного стану сільських територій. Проаналізовано основні інституціональні зрушення, які відбулися в аграрній сфері. Увага акцентується на необхідності диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення аграрної сфери депресивних територій. Досліджуються основні тенденції виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами та особистими селянськими господарствами Волинської області в контексті нарощення інвестиційного потенціалу аграрної сфери даного регіону. Господарські товариства визначаються як найбільш інвестиційно спроможні агроформування області. Обґрунтовується доцільність створення регіонального агропромислового банку.

The article reveals the causes of depression in rural areas. The basic institutional changes that have taken place in agriculture are analysed. Attention is focused on the need to diversify sources of investment of the agricultural sector depressed areas. We investigate the major trends of agricultural production of enterprises and private farms of Volyn' region in the context of the investment potential increase of the agricultural sector in the region. Business partnerships are defined as the most investment capable agricultural farm areas. The expediency of establishing a regional agricultural bank is grounded.

та нерозвиненістю інфраструктури аграрного ринку, а друга – переконана у перспективному зростанні аграрного сектору для стратегічних інвесторів з огляду на загострення світової продовольчої кризи та порівняльні переваги нашої країни у виробництві більшості видів сільськогосподарської продукції.

Підвищення рівня диверсифікованості сільськогосподарського виробництва та ускладнення економічних відносин в агропромисловому ланцюзі вимагають урізноманітнення форм і джерел інвестиційного забезпечення потреб суб'єктів аграрного бізнесу. Найбільш адекватними реальним потребам та техніко-технологічному рівню агропромислового комплексу є такі джерела інвестиційного забезпечення, як: кредитна кооперація, іпотечні кредити, банківські кредити та державні дотації, лізингові схеми, іноземні інвестиції, кошти громадян. Стримуючим чинником щодо інституціоналізації іпотечного кредитування є пролонгація мораторію на вільний оборот сільськогосподарських угідь та повільне формування сучасної інфраструктури земельного ринку.

Успішна реалізація завдань інвестиційного забезпечення аграрного сектору залежить від організаційно-економічного механізму інвестування, який включає форми, методи та інструменти впливу на інвестиційний процес; способи управління економічними відносинами, що виникають у процесі інвестування; особливості взаємовідносин у середині єдиної відтворювальної системи інвестування [1]. Передувати формуванню такого механізму має розв'язання основних завдань інвестиційного забезпечення аграрної сфери: перебудови амортизаційної політики, становлення конкурентного середовища на ринку банківських послуг, закріплення грошових потоків в аграрному виробництві, поширення іпотечного кредитування, використання позабюджетних коштів.

Існує значна кількість методичних підходів щодо віднесення регіонів до групи депресивних. На нашу думку, є два основних показники, які необхідно враховувати при оцінці рівня депресивності окремих регіонів. Такими показниками є валовий регіональний продукт на одну особу та середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника. Як і за першим показником, так і за другим, Волинська область належить до групи регіонів, які мають відповідні показники значно нижчі від середнього рівня по Україні. Отже, Волинську область слід розглядати як депресивний регіон, який потребує значних інвестиційних ресурсів для розбудови галузей матеріального виробництва та об'єктів соціальної інфраструктури. У першу чергу це стосується аграрної сфери, в якій акумульовано значну кількість людських та матеріально-технічних ресурсів і яка забезпечує необхідний рівень продовольчої безпеки та є важливим сегментом зайнятості місцевого населення.

Надзвичайно деструктивно на інвестиційну спроможність підприємств аграрної сфери вплинуло зменшення обсягів виробництва продукції цими

видами господарств (див. **рис.**). Так, у 2011 році обсяг продукції сільськогосподарських підприємств порівняно з 1990 знизився у 2,8 раза, а порівняно з 1995 – на 286,1 млн. грн. Однак з 2000 року спостерігалось незначне, але ритмічне зростання продукції сільськогосподарських підприємств. Наприклад, у 2011 році її обсяги збільшилися порівняно з 2000 на 773,1 млн. грн., а порівняно з 2007 – на 472,9 млн. грн. Причиною такої тенденції за період з 1990 по 2011 рік стали:

- глибока фінансово-економічна криза в національному господарстві у 90-х роках;
- згортання реальної державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції;
- втрата окремими адміністративними районами своєї традиційної спеціалізації внаслідок фінансового дефіциту та стагнаційних процесів у суміжних секторах регіонального господарського комплексу;
- переважання адміністративного підходу при розподілі майна колишніх державних та колективних сільськогосподарських підприємств.

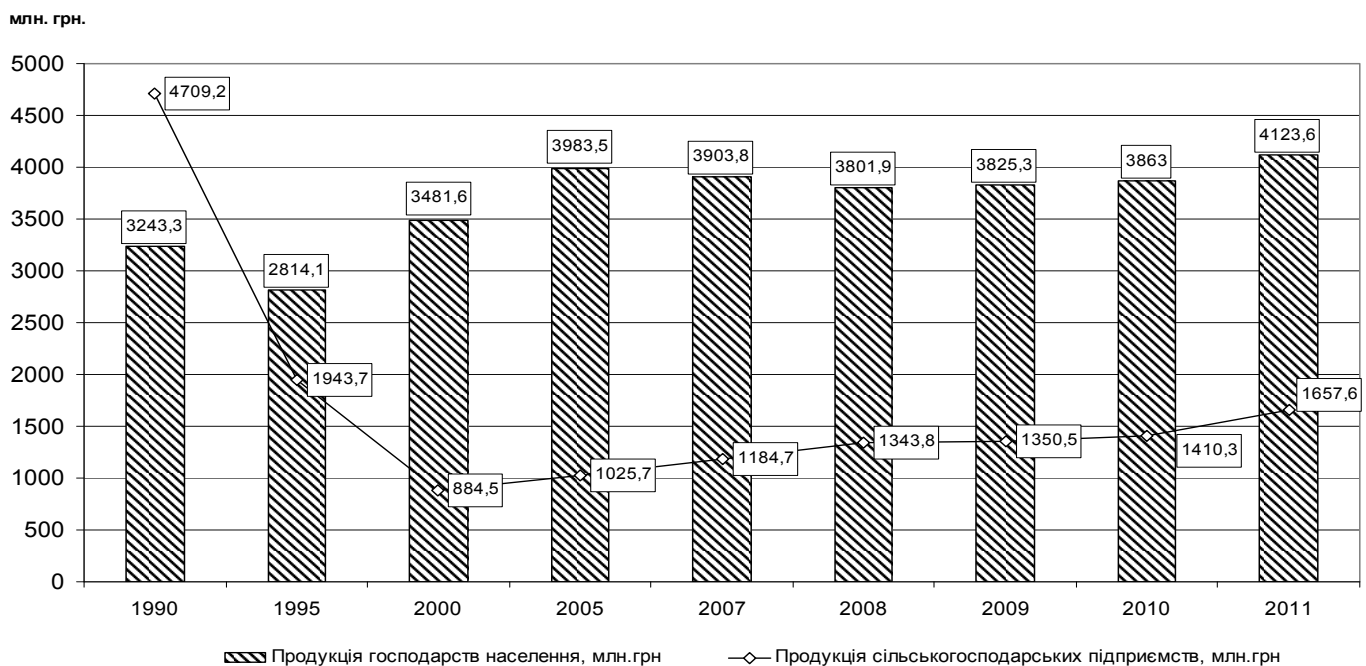
Різно контрастує з тенденцією виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами виробництво господарствами населення. В останніх порівняно з початком 90-х років спостерігається збільшення обсягів: у 2011 році порівняно з 1990 – на 880,3 млн. грн., а порівняно з 1995 – на 1309,5 млн. грн.

Причина криється в тому, що господарства населення на початку 90-х років отримали наблизені до населених пунктів продуктивні сільськогосподарські угіддя для ведення підсобного господарства. Вагомим чинником зростання рівня капіталізації господарств населення стало також те, що в 90-х роках сільськогосподарські підприємства перебували в стані невизначеності, що різко послабило їхні позиції на ринку сільськогосподарської продукції та створило преференції для одноосібників.

Прикрим моментом інвестиційної діяльності у Волинській області є те, що підприємства аграрної сфери, яка є базовою ланкою господарського комплексу даного регіону, відзначаються низькою інвестиційною привабливістю через високу витратність виробництва та низьку продуктивність праці. Ці два фактори визначальною мірою впливають на зниження конкурентних переваг не лише на національному, а й на регіональному аграрному ринку, оскільки він наблизений до зони Євросоюзу.

Стратегія інвестиційного забезпечення підприємств аграрної сфери Волинської області має базуватися на основі визначення на регіональному рівні пріоритетів інвестиційної діяльності. І визначенням таких пріоритетів має займатися спеціалізована державна структура, де повинна зосереджуватися база даних щодо всіх підприємств, включаючи підприємства

Рисунок. Виробництво продукції сільського господарства за категоріями господарств у Волинській області у постійних цінах 2010 року (за даними Головного управління статистики у Волинській області)

малою й середнього бізнесу. Ця структура також має надавати конкретну інформацію про можливість інвестування у Волинську область разом із пропозиціями конкретних проектів та пошуком потенційних партнерів, які зацікавлені у співпраці з бізнесовими структурами даного регіону, а також здійснювати повний правовий супровід приватних іноземних інвестицій.

Необхідно якнайшвидше на регіональному рівні обмежити вивезення капіталу з країни, стимулювати його реінвестування, підвищити зацікавленість потенційних інвесторів у внесках коштів у агропродовольчу сферу, вдосконалити систему ліцензування й контролю за рухом капіталу, встановити чіткі строки функціонування інвестиційного капіталу. Іноземне інвестування має розглядатися як імпульс розширеного відтворення та якісного оновлення аграрної сфери, а не заміник внутрішніх інвестицій [6-8].

Для переломлення негативних тенденцій у виробництві сільськогосподарської продукції та активізації інвестиційного процесу в окремих сегментах аграрної сфери необхідні сконцентровані зусилля на стимулюванні інвестиційної привабливості конкретних проектів, особливо тих, які стосуються розвитку підгалузей, на яких традиційно спеціалізувалися адміністративні райони Волинської області.

Інвестиційна спроможність сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від організаційно-правових форм господарювання та форм власності на засоби виробництва. Найбільш інвестиційно спроможними є господарські товариства, які об'єднують капітали бізнесменів-аграріїв, які зацікавлені авансувати власні інвестиційні ресурси в реалізацію конкретних сільськогосподарських проектів. На жаль, їх частка в структурі діючих сільськогосподарських підприємств становить лише 14% (в інших сільськогосподарських регіонах вона є значно вищою). Від розширеного відтворення потужностей цього виду агроформувань залежить не лише підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, а й розбудова інфраструктури села.

Високою інвестиційною спроможністю відзначаються також приватні (приватно-орендні) підприємства. Їх частка в загальній кількості становить 9%. Виробничо-господарська діяльність цієї форми агроформувань базується на використанні розпайованих сільськогосподарських угідь і сплаті оренди за їх використання, як правило, в натуральній формі. Такі підприємства функціонують переважно на основі приватної ініціативи колишніх керівників колективних сільськогосподарських підприємств, які на свій страх і ризик ведуть аграрний бізнес в умовах тотального подорожчання паливно-мастильних матеріалів та високих цін на сільськогосподарську техніку й мінеральні добрива.

Незважаючи на те, що частка фермерських господарств є найвищою в структурі діючих сільськогосподарських підприємств (59%), ця форма господарювання у Волинській області не відзначається високим рівнем ефективності господарської діяльності, а також достатньою для масштабного оновлення матеріально-технічної бази концентрацією фінансових ресурсів. Обмежувачим чинником є відсутність у фермерських господарств, особливо в Поліській зоні, продуктивних сільськогосподарських угідь, а також розвинутої інфраструктури аграрного ринку та зваженої цінової політики на закупівлю сільськогосподарської сировини. Фермерські господарства відчувають тотальну нестачу обігових коштів, особливо для придбання паливно-мастильних матеріалів та комплектуючих з метою організації повноцінної посівної, доступного консультативного забезпечення щодо співпраці з посередницькими структурами та іноземними партнерами. Не спостерігається взаємоузгодженості в діях районних державних адміністрацій та районних рад щодо підтримки фермерських господарств як на початкових етапах їх становлення, так і в умовах форс-мажорних ситуацій, пов'язаних з несприятливими для сільськогосподарського виробництва природно-кліматичними умовами та різким коливанням кон'юнктури на аграрних ринках.

Нарощення залучення інвестиційних ресурсів в аграрну сферу Волинської області залежить від розбудови інвестиційної та фінансової інфраструктури аграрного ринку регіону.

По-перше, необхідно створити регіональний агропромисловий банк з контрольним пакетом акцій у найвищого регіонального представницького органу регіону, по-друге, сприяти створенню фінансовими посередниками в регіоні представництва та агентств щодо залучення інвестицій, перманентно розвивати недержані пенсійні фонди та інститути альтернативного інвестування, які є потенційними інвесторами сфери сільськогосподарського виробництва. Економічний блок виконавчої влади регіону має розробити

концепцію поліпшення інвестиційного іміджу аграрної сфери. Передувати їй розробці мають: поширення інформації про конкурентні переваги регіону щодо виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції; залучення до роботи організації й програм з іноземною участю, міжнародних банків, інституціональних інвесторів; розвиток і підтримка відносин із посольствами й торговими представництвами.

Активізація інвестиційного процесу в аграрній сфері значною мірою залежить від досконалості фінансово-кредитного механізму інвестиційного забезпечення. Останній має включати широкий спектр фінансових методів, важелів, інструментів, які дозволятимуть максимальною мірою використовувати інвестиційні ресурси суб'єктів господарювання, іноземних інвесторів, державної підтримки для розширеного відтворення потужностей агропромислового виробництва регіону на основі дотримання базових нормативно-правових положень, які регламентують інвестиційний процес, та з використанням найсучасніших інформаційних технологій. Ефективний фінансово-кредитний механізм має сприяти підвищенню рівня доступності банківських кредитів та створенню сільських кредитних споживчих кооперативів.

ВИСНОВКИ

Інвестиційне забезпечення аграрної сфери розглядається як комплекс заходів, спрямованих на пошук, залучення й освоєння інвестиційних ресурсів шляхом мобілізації різноманітних джерел фінансування, створення сприятливих умов для надходження іноземного капіталу, розширення масштабів довгострокового кредитування, а також залучення коштів інвесторів з інших галузей національного господарства.

Нарощення інвестиційного забезпечення аграрної сфери депресивних територій є проблематичним без можливості отримання суб'єктами сільськогосподарського виробництва достатнього обсягу кредитних ресурсів. З огляду на це необхідним є формування цілісної системи кредитного забезпечення галузей агропромислового виробництва, яка передбачає:

- запровадження механізмів стимулювання надання кредитів комерційними банками сільськогосподарським товаровиробникам шляхом компенсації процентних ставок за рахунок коштів Державного бюджету України;
- стимулювання реалізації сільськогосподарської продукції за форвардними контрактами та запровадження тендерної форми обслуговування бюджетних кредитів;
- запровадження іпотечного кредитування під заставу землі;
- формування фінансово-промислових груп за участю комерційних банків аграрного спрямування;
- створення мережі кредитних кооперативів та кредитних спілок у сільській місцевості.

Нарощення інвестиційного потенціалу розширення потужностей як сільськогосподарства, так і переробної сфери АПК буде можливим за умов створення вертикально інтегрованих агропромислових об'єднань, які дозволять забезпечувати перехресне субсидування високорентабельними видами сільськогосподарського виробництва та переробної сфери низькорентабельних видів діяльності, а також створювати власні сировинні зони для виробництва екологічно безпечної продовольчої продукції. Ряд пріоритетів розвитку аграрної сфери Волинської області не було реалізовано якраз через низький рівень концентрації інвестиційних ресурсів у суб'єктах аграрного підприємництва (приватно-орендних підприємств, сільськогосподарських виробничих кооперативів, товариств).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінченко І.І. Організаційно-економічний механізм управління інвестиційним процесом у сільському господарстві // І.І. Вінченко // Економіка та держава. – 2006. – №10. – С. 23–25.
2. Вінченко І.І. Регулювання інвестиційного процесу в сільському господарстві // І.І. Вінченко // Економіка та держава. – 2006. – №12. – С. 46–48.
3. Гудзь О.Є. Удосконалення механізму кредитних субсидій підприємств АПК // О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2009. – №9. – С. 59–61.
4. Демчук Н.І. Фінансове забезпечення інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки // Н.І. Демчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – №7. – С. 8–10.
5. Зубець М.В. Кластерний підхід інтеграції та інноваційно-інвестиційного розвитку АПК // М.В. Зубець, С.А. Володін // Вісник аграрної науки. – 2009. – №11. – С. 5–8.
6. Калашнікова Т.В. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки // Т.В. Калашнікова // Економіка АПК. – 2009. – №8. – С. 79–84.
7. Мазур Н.А. Проблеми і перспективи інвестицій в АПК України // Н.А. Мазур // Економіка АПК. – 2009. – №4. – С. 73–77.
8. Марчук Л.П. Особливості інвестиційно-інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві // Л.П. Марчук // Економіка АПК. – 2007. – №7. – С. 97–100.